

Unitatea și individualitatea limbii române

Lect. dr. Ionel Apostolatu
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *The paper focuses on some fundamental aspects defining the Romanic identity of the Romanian language. Being early isolated from the rest of the Romance world, and in close contact with the Balkan languages, Romanian proved its vitality and preserved the original Latin features, sometimes more than the Western Romance languages. The Romanic character of Romanian is present throughout its structure, at each and every level, organized and articulated on a solid Latin basis. The entire history of the Romanian language is marked by a strong sense of unity, which is in close connection with the continuity of the Latin character. We may even argue that the history of the Romanian language is nothing but the history of Latin itself, as it was continuously spoken in the Eastern part of the Roman Empire, namely in the Carpatho-Danubian space.*

Keywords: *the Romanian language, Romance languages, language unity, language individuality, continuity*

Definită genealogic, româna este latina vorbită neîntrerupt în spațiul Carpaților și al Dunării de Jos; este o limbă vorbită cu conștiința continuității în timp, de la colonizarea romană până astăzi, o limbă care se situează, în toate fazele evoluției ei, în opoziție cu celelalte limbi din sud-estul Europei, și care, totodată, își afirmă individualitatea în raport cu celelalte limbi romanice (Brâncuș, *Istoria*, p. 7) [1].

Interacțiunea factorilor lingvistici, care acționează direct asupra limbii, și a factorilor extralingvistici (condițiile geografice, economice, sociale, nivelul de civilizație și cultură), cu acțiune indirectă, a dat românei o coloratură romanică specială, o fizionomie aparte, căci acești factori au fost oarecum diferiți de cei care au acționat în România apuseană. Latina din Dacia și din alte provincii dunărene s-a cristalizat într-un nou sistem lingvistic, într-o epocă care precedă intervenția „superstratului” slav, pe un substrat diferit de cel din occidentul romanic: substratul traco-dac.

Pe plan etnogenetic, nașterea poporului român reprezintă o sinteză daco-romană alcătuită din două elemente fundamentale: autohtonii traco-daci (sau mai bine zis daco-geți) și coloniștii romani, la care se adaugă, ca elemente secundare, slavii, și, în mai mică măsură, alte popoare cu care populația autohtonă a venit în contact sau a conviețuit o perioadă de timp.

Este un lucru știut că în epoca de geneză a unei limbi se produc cele mai multe transformări, în special fonetice. La fel s-a întâmplat și cu latina de după perioada așa-numitei latine vulgare, în primele secole de existență a limbilor romanice. În cazul românei, cele mai numeroase modificări fonetice (cu urmări însemnate în plan morfologic) au avut loc până prin sec. al VII-lea – al VIII-lea (în perioada de dinaintea destrămării românei comune), deci înainte de exercitarea influenței limbii slave.

O dovadă în acest sens este și faptul că legile fonetice care individualizează limba română, detașând-o de latina târzie și de celelalte limbi romanice, nu au acționat asupra împrumuturilor din slavă. Să se compare de ex. lat. *lana* > *lână*, *campus* > *câmp* (cu transformarea lui *a* în poziție nazală în *ă* și apoi în *î*), dar *hrană*, *rană*, *blană*, cuvinte împrumutate din slavă, care păstrează pe *a* intact; lat. *solem* > *soare*, *salem* > *sare*, *mola* > *moară* (cu rotacismul lui *l* intervocalic), dar *milă*, *silă*, *pilă* din slavă; tot astfel, consoanele *b* și *v* intervocalice au dispărut din elementele latine ale limbii române: *iarnă* (lat. *hiberna*), *cal* (lat. *caballus*), *oaie* (lat. *ovis*), dar se păstrează intacte în elementele slave: *grăbi*, *iubi*, *poveste*, *dovedi*; dentalele *t*, *d*, *s* din elementele latine urmate de un *i* sau un *iot* se transformă în *ț*, *z* (*dz*) și *ș*: *a ține* (lat. *tenere*), *a zice* (lat. *dicere*), *a ședea* (lat. *sedere*), în schimb, toate cuvintele de origine slavă păstrează dentalele intacte: *răspântie*, *grădină*, *siță* etc.

În Dacia și în cele două Moesii, latinitatea lingvistică a fost conservată cu mai multă fidelitate decât în Occident, fapt pus de unii lingviști pe seama caracterului popular și colocvial al latinei din această arie laterală a Romaniei.

„(...) se dezvoltă mult cazul vocativ, apar construcții prepoziționale emfaticе ori discontinue, de felul: *mi-a dat mie*, *mă vede pe mine*, se extinde cumulul de mărci gramaticale (desinențe, sufixe, alternanțe

fonetice, articol), determinarea devine redundantă în structuri de tipul *omul acela bunul*, și, la fel, negația în: *nu a plecat nimeni, nu vede nimic*, la timpurile verbului se creează desinențe de număr și persoană (deci inutilitatea pronumelui-subiect), apar alternanțe în radical ca elemente hipercharacterizatoare, se dezvoltă formulele de adresare, sintaxa are caracteristici populare (coordonarea și construcțiile prepoziționale în flexiunea cazuală), vocabularul a pierdut termenii citadini de felul lui *pater, mater, via, villa, platea*, se dezvoltă sensuri populare, familiare la cuvinte ca *placenta, blanditia, adjutorium, incipere* etc.” (Brâncuș, *Istoria*, p. 8).

Așa cum afirma romanistul Ernst. Gamillscheg, româna este „copilul despărțit timpuriu de familie”, care, în ciuda celei mai puternice influențe din noul mediu, a păstrat cu cea mai mare fidelitate vechile trăsături comune ale familiei (apud Sala, *De la latină*, p. 159). Totuși, în cursul istoriei, limba română a dobândit câteva trăsături care-i asigură originalitatea printre limbile romanice. Dintre acestea, se cuvin enumerate postpunerea articolului hotărât, conservarea genului neutru, păstrarea vocativului în *-e* (*bărbate!*, *doamne!*), extinderea întrebuintării conjunctivului pe seama regresului înregistrat de infinitiv, construirea viitorului cu auxiliarul *a vrea*. Toate aceste fapte lingvistice, inovații proprii românei (și pe care unii le atribuie fie influenței substratului, fie celei a mediului balcanic), nu merg însă până la a o izola de comunitatea limbilor romanice. Asupra caracterului romanic al românei nu încapă îndoială. Latinitatea limbii române transpare din întreaga ei structură, a cărei organizare se face pe un puternic fundament latin: morfemele și instrumentele ei gramaticale sunt de origine latină. Ceea ce s-a adăugat mai târziu, prin contactul cu limbile vecine, este în primul rând de ordin lexical și frazeologic. Or se știe că, în definirea unei limbi, locul cel mai important îl ocupă structura gramaticală. Din punct de vedere diacronic, nivelul morfologic al limbii române este în întregime de origine latină, în sensul că, cu modificări nesemnificative, limba română a moștenit atât inventarul claselor lexico-gramaticale ale latinei populare, cât și categoriile gramaticale aferente acestora, împreună cu principalele tipuri flexionare. Cele câteva „neconcordanțe” sunt explicabile prin evoluția firească a limbii române în direcția unei permanente reorganizări și sistematizări a faptelor de limbă.

Fizionomia *latinei dunărene* [2] nu poate fi considerată completă fără să se țină seamă de aportul substratului traco-dac, care îi conferă acesteia un caracter specific. E de presupus că influența autohtonă asupra latinei, petrecută în condiții speciale de bilingvism al populației băștinașe, a avut un caracter, în general, uniform. Acest lucru se explică prin asimilarea de către latina dunăreană a elementelor prelatine în tot parcursul perioadei de romanizare, astfel încât aceste elemente au fost moștenite ca fond latin propriu-zis, pentru aceasta pledând și faptul că materialul autohton a suferit același tip de modificări ca și cel latinesc: ex. *-l- > -r-*: *mazăre* (cf. alb. *modhullë*), *viezure* (cf. alb. *vjedhull*); căderea lui *n* în **brenum > brâu* (cf. lat. *granum > grâu*, lat. *frenum > frâu*); fricativizarea africateri arhaice *dz*: *budză > buză* (cf. *frundză, dzi > frunză, zi*) etc.

Gr. Brâncuș, care a studiat îndeaproape problema aportului substratului traco-dac la formarea limbii române, consideră chiar că anumite tendințe ale latinei vulgare târzii devin legi în latina dunăreană pentru că sunt susținute de influența substratului autohton, caracterizat, probabil, prin aceleași fenomene spre care evoluau aceste tendințe, care altminteri nu s-ar fi putut generaliza (vezi Brâncuș, *Istoria*, p. 9 [3]). Sunt aduse în discuție aici fenomene ca transformarea în *ș* a dentalei *s* urmată de iot, rolul foarte important pe care l-au avut vocalele anterioare și iotul în romanica dunăreană, palatalizând consoanele (fenomen care a dus la apariția africateri și, probabil, a palatalelor *ń* și *l'* din româna comună), tendința generală de închidere a vocalelor neaccentuate sau în poziție nazală (fapt ce a dus la apariția vocalei *ă*), rotacismul lui *n* intervocalic, modul particular de organizare a genului neutru, sincretismul cazual, encliza articolului hotărât, construcțiile analitice de viitor, sistemul de numărare de la *unsprezece* la *nouăsprezece* etc.

Ca metodă de cercetare a acestor elemente atribuite influenței autohtone, se utilizează în primul rând comparația cu albaneza, limbă de care ne leagă o foarte probabilă înrudire a substratului (traco-dac, în cazul românei, traco-ilir, în cazul albanezei) și cu care româna prezintă numeroase paralelisme, mai ales în ceea ce privește vocabularul, dar și fonetica și chiar gramatica. În plus, comparația se poate extinde și la alte idiomuri indo-europene vechi sau moderne de la care româna nu ar fi putut împrumuta. Se apelează, bineînțeles și la cele câteva reminiscențe din tracă și iliră reprezentate de câteva glose de plante, nume proprii și inscripții interpretate nesigur.

Glosele dacice apar în două tratate din primele secole, avându-i ca autori pe Dioscoride (sec. I) și Pseudo Apuleius (sec. III). E vorba, în total, de 57 de nume de plante medicinale „dacice”, din care foarte puține au fost explicate etimologic, majoritatea prezentând o formă coruptă, imposibil de reconstituit (vezi, totuși, denumiri ca *mazăre* – cf. alb. *modhulle* – sau *zârnă*, în grafia *dierna*).

Materialul onomastic cuprinde cca 2000 de nume presupuse dacice, din care 1100 antroponime (nume de persoane, zeități, triburi etc.) și 900 toponime (localități, ape, munți etc.); ele apar în scrierile autorilor antici, precum și în inscripții latinești și grecești.

Epigrafia face referire la un număr de aprox. 30 de inscripții „dacice” cu litere grecești, multe dintre ele scrise în sistem *scriptio continua*, numai din consoane (de ex., inscripția de pe inelul de aur descoperit la Ezerovo, în Bulgaria și datată sec. V î.d.H., conține 61 de semne). Interpretarea lor este și astăzi săracă în concluzii. Una dintre cele mai cunoscute inscripții dacice este cea descoperită la Grădiștea Muncelului: *Decebalus per Scorillo*, a cărei interpretare a dat naștere la controverse. C-tin Daicoviciu a interpretat astfel: „Decebal, fiul lui Scorilo”, cuvântul *per* provenind dintr-o rădăcină indo-europeană comună și lat. *puer*.

Există astăzi un consens general al lingviștilor privind acceptarea unui stadiu de dezvoltare arhaică a limbii române plasat, de regulă, înainte de separarea celor patru dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân, stadiu cunoscut în literatura de specialitate sub diverse denumiri, dintre care mai frecvent întrebuințate sunt: *străromână* (S. Pușcariu), *română primitivă* (Al. Philippide, G. Ivănescu), *română comună* (Al. Rosetti, I. Șiadbeș), *română primitivă comună* (D. Macrea), *romanică balcanică* (Ov. Densusianu), *romanică-dunăreană* (E. Petrovici) și *protoromână* (I. Coteanu).

Primul cercetător român care a dedicat un studiu amplu acestei realități lingvistice și istorice a fost Sextil Pușcariu, care înțelege prin *română primitivă* sau *străromână* limba vorbită de strămoșii dacoromânilor, aromânilor, meglenoromânilor și ai istroromânilor de astăzi, înainte ca orice legătură dintre ei să fi fost întreruptă [4]. Datorită acestei unități, „toate trăsăturile caracteristice ale limbii române, tot ce deosebește limba română de limba latină pe de o parte și de celelalte limbi romanice pe de altă parte, se găsește în câteșipatru dialectele” (Pușcariu, *LR*, I, p. 232). Mai mult decât atât, Pușcariu remarcă faptul că toate cele patru dialecte se dezvoltă potrivit aceluiași tendințe generale de tip latin, care, în ansamblul lor pot fi considerate ca formând caracterul național al limbii noastre. Constatarea acestei unități a protoromânei duce, mai departe, la concluzia că în epoca de geneză a limbii române strămoșii noștri nu erau încă despărțiți, că între cei ce vorbeau românește exista o comunitate geografică, fapt de mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a românei. Așa cum remarcă Al. Rosetti, „limba comună, formată atunci, și-a menținut omogenitatea într-o așa măsură, încât divergențele dialectale din sânul dacoromânei sunt minime” (Rosetti, *ILR*, p. 359).

Formată pe o întinsă arie romanizată, la nord și la sud de Dunăre, româna comună reflectă, prin caracterul ei unitar, o civilizație și o cultură populară unite de tip rural, adică pastoral și agricol. Limba comună asigură unitatea grupurilor sociale de români.

Româna comună este reconstituită din compararea dialectelor nord- și sud-dunărene și raportarea la latină a datelor obținute. Prin urmare, româna comună este stadiul intermediar de raportare a dialectelor românești la latină, căci ea este, de fapt, o fază a evoluției latinei. Pentru că această fază nu este cunoscută și atestată în scris, ea trebuie

reconstruită. Fenomenele care se regăsesc în toate cele patru dialecte (sau cel puțin în dacoromână și aromână) sunt caracteristice românei comune. Nu este totuși exclus ca unele fenomene să se fi produs mai târziu, în fiecare dialect ca inovații paralele și independente.

Unitatea românei comune se continuă în dacoromână, idiom a cărui unitate dialectală a fost deseori remarcată. Deosebiriile dintre graiurile dacoromânei sunt neimportante; ele sunt de natură fonetică și lexicală și numai în mod excepțional ating nivelul gramaticii. Hărțile atlaselor noastre lingvistice oglindesc cu claritate unitatea limbii populare [5]. E. Coseriu a arătat că, în perspectivă romanică, „unitatea limbii române este superioară, la fiecare nivel, unității altor limbi romanice și, uneori, superioară tuturor celorlalte limbi romanice” (Coseriu, *Unitatea*, p. 11).

Caracterul unitar al românei, pe care lingviștii l-au probat și prin exerciții de confruntare a textelor dialectale și a materialului cartografiat cu trăsăturile limbii naționale, a fost afirmat pentru prima oară în epoca modernă de către B. P. Hasdeu, ca argument puternic împotriva teoriei imigraționiste a lui Roesler. În viziunea retorică a marelui nostru învățat, unitatea limbii române, care reflectă unitatea spirituală românească din vremea dacilor până astăzi, capătă dimensiunile unui adevărat miracol al istoriei: „Un exemplu fără păreche în lume în analele lumii sunt zece milioane [de români] presărate în trei, patru sau cinci provincii [...], totuși vorbind pretutindeni o singură limbă nedialectizată. Galia, Italia, Spania, Germania, Britania au giargoane peste giargoane. Antica Eladă, atât de mică, era toată numai dialecte. Dacia Traiană – nicidecum” (Hasdeu, *Istoria critică*, p. 488, apud Brâncuș, *op. cit.*, p. 14).

Contactul românei cu limbile balcanice a probat forța de rezistență a latinității ei. Deși s-a dezvoltat izolat de celelalte idiomuri romanice, româna și-a dovedit vitalitatea tendințelor originare latinești, rezistența structurilor specifice latinești, capacitatea de asimilare a elementelor străine. Apariția unor structuri gramaticale datorate acestor raporturi sunt, la o analiză mai aprofundată, în acord cu tendințele generale ale latinei vulgare din Dacia continuate în română. De exemplu, generalizarea construcțiilor cu conjunctivul, în locul infinitivului, s-a petrecut în sensul preferințelor pentru analitism, pe care le manifestă, de regulă, un limbaj popular, concret, așa cum era româna comună.

O civilizație rustică, lipsa centrelor culturale în epoca veche, transhumanța pastorală (care a favorizat contactul permanent dintre grupurile sociale din toate provinciile românești), un feudalism „slab” în raport cu cel occidental sunt tot atâția factori externi care au favorizat menținerea permanentă a unității spirituale și, implicit, lingvistice a românilor. La acestea se adaugă faptul că româna s-a dezvoltat într-o arie laterală a romanității, ca idiom latin într-o vecinătate non-romanică. Contactul strâns al românilor cu popoarele învecinate a determinat conservarea cu tenacitate a latinității limbii, a unității ei, astfel că româna ne apare ca o limbă unitară în toate fazele de evoluție, de la origini până astăzi. Ea reflectă, în fond, unitatea de civilizație și de cultură a poporului român din tot cursul istoriei sale.

Limba română a avut condiții să se formeze mai devreme decât celelalte limbi romanice, deoarece, după împărțirea în două a Imperiului Roman, romanitatea de răsărit a rămas izolată de cea apuseană. Pe de altă parte, în Imperiul de răsărit limba greacă a ajuns de timpuriu limba oficială a Imperiului, influența latinei clasice încetând astfel să se mai exercite asupra limbii vorbite, spre deosebire de Apusul romanic, unde această influență s-a exercitat în permanență prin administrație, școală și biserică. De aceea, limba română prezintă pentru romanist un interes deosebit, ajutându-l în numeroase cazuri să distingă ceea ce limbile romanice occidentale au moștenit din latina populară, de ceea ce au împrumutat mai târziu din latina clasică.

Faptul că structura gramaticală a limbii române nu conține decât puține elemente slave și întrucât, așa cum am arătat mai sus, cuvintele de origine slavă nu participă la legile

ei fonetice cele mai caracteristice sunt dovezi clare că începând cu sec. al VII-lea, când contactul nostru cu slavii a devenit mai activ, limba română era – în liniile sale esențiale – deja formată.

Sistemul fonetic al limbii române, latin în esența lui, are unele trăsături specifice datorate evoluției istorice a limbii noastre. Față de latina populară din sec. al III-lea – al IV-lea d. H., limba română și-a îmbogățit vocalismul cu vocalele mediale *ă* și *î*, precum și cu un mare număr de diftongi și triftongi, iar consonantismul cu africaterile *č*, *ğ*, *ț* și fricativele *ș* și *j*. O caracteristică a limbii române față de celelalte limbi romanice este dezvoltarea sistemului de alternanțe fonetice (vocalice, semivocalice și consonantice), larg folosite în flexiune (la marcarea unor categorii gramaticale) și în formarea cuvintelor: *port-poști-poartă-purtăm*; *stradă-străzi*, *drag-dragi* etc. Sub influența slavă s-a dezvoltat semivocala *i* înaintea lui *e* inițial [*iel*, *ieste*, *iera*] și a intrat în limba română laringala *h*.

În ceea ce privește **sistemul morfologic**, acesta a urmat o tendință vizibilă încă din perioada latinei târzii, de simplificare și sistematizare a paradigmelor. S-au redus formele complicate ale substantivului, s-a simplificat sistemul verbal, s-au refăcut analogic unele forme neclare sau echivoce, punându-se la contribuție întregul material latin moștenit. Categoriile morfologice ale limbii române sunt cele ale latinei populare.

Cele trei genuri gramaticale: masculin, feminin și neutru, s-au păstrat în limba română din latină. Desinențele fiecărui gen sunt cele latinești. Genul neutru, dispărut din celelalte limbi romanice, iar în română păstrat numai la substantiv, cunoaște o reorganizare pe teren românesc. S-au păstrat din latina populară adjectivul și comparația lui, pronumele de toate categoriile cu întreaga lui flexiune. Datorită reorganizării structurii morfologice s-a ajuns, în toate limbile romanice, la apariția unor forme gramaticale inexistente ca atare în latină: articolul, modul condițional. Cele patru conjugări ale limbii române sunt cele patru conjugări ale latinei (I lat. *laudare* > rom. *lăuda*, II lat. *videre* > rom. *vedea*, III lat. *facere* > rom. *facea*, IV lat. *venire* > rom. *veni*). Verbele auxiliare sunt cele latinești. A luat însă o mare amploare utilizarea diatezei reflexive, ceea ce probabil s-ar datora influenței slave; în niciuna dintre limbile romanice diateza reflexivă nu este așa de vie ca în limba română.

Numeralul românesc de la *unu* la *zece* este cel latin, de la *unsprezece* la o *sută* se formează cu material latin, dar după un model de numărare balcanic (întâlnit, așa cum am mai spus și în limba bulgară, albaneză sau neogreacă). *Sută* este slav, iar *mie* latin.

Adverbele, prepozițiile și conjuncțiile, cu mici excepții, sunt de asemenea latine.

Sistemul derivativ al limbii române este, în esența lui, cel latin, completat cu numeroase sufixe și prefixe de origine slavă, unele dintre acestea deosebit de productive (cum sunt: *-ean*, *-iș*, *-iță*, *răs-* sau *ne-*).

Topica obișnuită a cuvintelor în frază este, în limba română, cea din latina populară și din celelalte limbi romanice, adică subiect, predicat, complement. Dezvoltarea flexiunii analitice, dispariția concordanței timpurilor, proporția redusă de subordonate, simplificarea sistemului cazual, întărirea conjunctivului în dauna infinitivului, caracteristici esențiale ale **sintaxei** limbii române, sunt tendințe constatate deja în latina populară.

Proporția redusă a elementelor nelatine în structura gramaticală a limbii române, în ciuda legăturilor noastre îndelungate cu alte popoare, îndeosebi cu slavii, se explică prin aceea că structura gramaticală, fiind partea cea mai stabilă a unei limbi, este și cea mai rezistentă la pătrunderea elementelor noi.

În ceea ce privește **lexicul**, vocabularul latinei dunărene s-a adaptat condițiilor locale, nivelului de trai, psihologiei și mentalității noii societăți. Cea mai mare parte a cuvintelor moștenite desemnează noțiunile fundamentale ale unei vieți rustice, simple, constituind elementele lexicale necesare unei comunicări de bază, colocviale [6]. O altă trăsătură ce caracterizează lexicul latin moștenit este caracterul său arhaic, explicat de majoritatea cercetătorilor atât prin izolarea, cât și prin poziția de arie izolată pe care o prezintă limba

română în ansamblul spațiului romanic (vezi Dimitrescu, *ILR*, p. 56 și urm.). Astfel, în vreme ce limbile romanice apusene au păstrat contactul cu latina cultă, prin latina ecleziastică, limba română a rămas la fondul lexical popular, fiind lipsită de posibilitatea de a-l reîmprospăta cu termeni cărturărești (cf. Coteanu, *Structura*, p. 72).

În afară de cele aproximativ 500 de unități lexicale panromanice [7], limba română (ca de altfel și celelalte limbi romanice) prezintă o serie de particularități proprii în privința folosirii și dezvoltării tezaurului lexical moștenit din latină. Acestea se referă, în principal, la trei categorii de fapte: 1) păstrarea numai în română a unor termeni latini (care nu se întâlnesc în alte limbi romanice); 2) înregistrarea unor evoluții semantice specifice (lărgiri de sens, specializări etc.); 3) dispariția unor cuvinte latinești (menținute în celelalte limbi romanice). Din prima categorie fac parte aprox. 100 de termeni, dintre care majoritatea aparțin terminologiilor speciale diverse (plante, animale, meserii, viață socială, credințe etc.): *adăpost*, *ager*, *ajutor*, *apuca*, *asuda*, *așterne*, *cerceta*, *creștin*, *cuțit*, *feri*, *ferice*, *flămând*, *ierta*, *întâi*, *județ* „judecată”, *legăna*, *leșina*, *lingură*, *lânced*, *mărgea*, *negustor*, *oaie*, *plăcintă*, *plimba*, *purcede*, *puroi*, *putred*, *sănătoare* „sunătoare”, *treaptă*, *urca*, *vântăt*, *vătăma*, *veșted* etc. (vezi Rosetti, *ILR*, p. 173-180; Frâncu, *Geneza*, p. 65-69; Dimitrescu, *ILR*, p. 57-58) [8]. Conservarea acestor cuvinte ar putea duce la concluzia că lexicul latinei dunărene e mai arhaic (și mai conservator) decât cel din latina occidentală. Asta nu înseamnă totuși că latina dunăreană nu a introdus și inovații. Astfel, în unele cazuri, se constată modificări semantice în viața unor cuvinte, care au dezvoltat semnificații noi, specifice limbii române (altele decât cele înregistrate la nivelul latinei vulgare și care se regăsesc în cele mai multe limbi romanice). Ne referim aici la evoluții de tipul lat. *anima* „suflet” > rom. *inimă* (comp. fr. *âme*), lat. *insignare* > rom. *însemna* (comp. fr. *enseigner*, it. *insegnare*), lat. *intendere* > rom. *întinde* (comp. fr. *entendre*, it. *intendere*), lat. *sentire* > rom. *simți* (comp. fr. *sentir*, it. *sentire*), lat. *tener* > rom. *tânăr* (comp. fr. *tendre*, it. *tenero*) etc. (vezi Rosetti, *ILR*, p. 181-183, Dimitrescu, *ILR*, p. 60) [9]. În fine, vocabularul latinei dunărene de la baza limbii române se individualizează și prin faptul că „a pierdut” sau a renunțat la o serie de cuvinte păstrate în celelalte limbi romanice. Se apreciază că numărul acestora se ridică la aproximativ 200, iar cauzele pentru care ele s-au pierdut în latina dunăreană (sau, ulterior, în română, presupunând că latina dunăreană le-ar fi cunoscut la un moment dat) sunt multiple, însă, în principiu, ele țin de condițiile specifice de dezvoltare a latinei dunărene, de caracterul de arie laterală a spațiului de gloto și etnogeneză românească, precum și de izolarea geografică și lingvistică (prin ruperea contactului cu clasicitatea latină și îndepărtarea de centrul inovator) a populației romanizate din zona carpato-danubiană [10].

Conform „legii inegalei penetrabilități”, influențele exercitate asupra unei limbi, oricât de durabile ar fi nu se reflectă în mod egal în toate compartimentele limbii. Dacă în structura gramaticală a limbii române au pătruns puține elemente nelatine, în lexic ele sunt numeroase. Dar și vocabularul are o parte rezistentă la pătrunderea elementelor noi: *fondul principal de cuvinte*, care este al doilea element al individualității unei limbi. Analizând originea, structura și evoluția limbii române prin prisma fondului ei principal de cuvinte, constatăm și aici caracterul ei predominant latin (peste 60%). Dar, spre deosebire de structura gramaticală, fondul principal românesc cuprinde și un număr relativ important de elemente slave, precum și un număr mai redus de alte elemente: maghiare, turcești, neogrecești, franceze, din substratul traco-dac etc. [11].

În loc de concluzii, cităm cuvintele lui Sextil Pușcariu, care, într-o manieră pe cât de plastică, pe atât de sugestivă, definea limba română prin prisma unității și continuității caracterului ei romanic:

„Limba română nu este fiica, ci c o n t i n u a r e a limbei latine vorbite odinioară în cele mai multe părți ale imperiului Roman de răsărit” (subl. a). În cursul veacurilor, limba aceasta a suferit diferite

schimbări, în urma evoluțiilor firești la care e supusă orice limbă în dezvoltarea ei. De aceea limba română de azi se deosebește mult de limba latină; totuși, cunoscând legile evoluțiilor de limbă și dezbrăcând-o de împrumuturile străine ușor se recunoaște și astăzi sâmburele latin al limbii noastre. Limba română de azi e însăși limba latină, la anul 1939 [12], cu modificările ivite în cursul veacurilor, precum pielea de pe corpul nostru este tot pielea cu care ne-am născut, cu aceeași culoare și cu aceleași semne și alunițe, ca și în pruncie, deși toate celulele ei s-au reîmprospătat în curgerea timpului” (Pușcariu, *LR*, I, p. 174).

Note

- [1] Cf. Rosetti, *ILR*, p. 75: „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre”.
- [2] Latina populară de la baza limbii române mai este cunoscută și sub numele de *latină dunăreană*, adică acel aspect al latinei populare târzii vorbite în spațiul carpato-danubiano-balcanic la începutul sec. al II-lea. Acest idiom s-a suprapus peste cel traco-dac, pe care l-a asimilat, provocându-i extincția, dar dobândind astfel trăsături noi, caracteristice, care vor oferi ulterior individualitate limbii române ca limbă de sine stătătoare. Această etapă, pe care am putea-o numi de *glotogeneză*, constituie punctul de plecare în periodizarea istoriei limbii române.
- [3] Vezi, de asemenea, studiile: *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, în „Limba română”, Chișinău, Anul VI, nr. 3-4 (27-28), 1996, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, București, 1999, dar și lucrarea de sinteză *Introducere în istoria limbii române*, partea I, Editura Fundației România de Măine, București, 2002.
- [4] Vezi studiul din 1910, *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen* și versiunea românească din „Cercetări și studii”, București, 1974, p. 55-101.
- [5] „Limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, are un caracter mult mai unitar, fapt care a fost subliniat în repetate rânduri” (Cazacu, Todoran, *Lexicul*, p. 20-21).
- [6] „[...] lexicul latinei dunărene, așa cum se reflectă în moștenirea din română, este constituit din elementele cele mai importante pe care le presupune comunicarea verbală [...]. Considerat din perspectiva unei semantici generale, vocabularul moștenit în română acoperă formele de civilizație agricolă și pastorală, universul elementar al unei populații rustice sedentare” (Brâncuș, *Introducere*, p. 39).
- [7] Iancu Fischer a stabilit un număr de 489 de cuvinte pe care limba română le are în comun cu celelalte limbi romanice, constituind fondul lexical panromanice (vezi *ILR*, II, 110-116).
- [8] O serie de alte cuvinte latinești moștenite de limba română, dar inexistente în alte limbi romanice, s-au păstrat în albaneză, limbă care a fost de timpuriu influențată de latină și care a conservat până astăzi un număr destul de mare de cuvinte latinești: „*cântec*, alb. *këngë* (lat. *canticum*), *cuvânt*, alb. *kuvënd* „adunare, sfat” (lat. *conventum*), *ospăț*, alb. *shtëpi* „casă” (lat. *hospitium*), *împărat*, alb. *mbret* (lat. *imperator*), *mesteacăn*, alb. *mështekë* (lat. *mastichinus*, din greacă), ar. *nuiarcă*, alb. *njerkë* (lat. *noverca*), *sat*, alb. *fshat* (lat. *fossatum*), *urî*, alb. *urej* (lat. *horrire*)” (Brâncuș, *Introducere*, p. 31). De asemenea, mai trebuie notat și faptul că limba română cunoaște câțiva termeni absenți din majoritatea limbilor romanice, dar care se regăsesc în Peninsula Iberică (în special, în spaniolă, uneori și în portugheză): lat. *equa* > rom. *iapă* (cf. sp. *yegua*), lat. *passer* > rom. *pasăre* (cf. sp. *pajaro*), lat. *formosus* > rom. *frumos* (cf. sp. *hermoso*, port. *formoso*), lat. *fervere* > ron. *fierbe* (cf. sp. *hervir*, port. *ferver*). Asemenea concordante se explică prin caracterul de arie laterală a teritoriului pe care s-au dezvoltat aceste limbi.
- [9] Pentru evoluțiile semantice specifice latinei populare, vezi Densusianu, *ILR*, I, p. 127-134, Dimitrescu, *ILR*, p. 58-59).
- [10] Despre cele aproximativ 200 de cuvinte panromanice care lipsesc din limba română, ca și despre cauzele pentru care acestea nu s-au conservat s-a scris mult în literatura de specialitate (vezi, pentru aceasta, Densusianu, *ILR*, I; Pușcariu, *LR*; Ivănescu, *ILR*; Sala, *De la latină*; Frâncu, *Geneza*, Dimitrescu, *ILR* ș.a.).
- [11] După Al. Graur, care a studiat mai amănunțit problema fondului principal al limbii române, acesta s-ar compune din 1419 cuvinte, care s-ar repartiza ca origine astfel: latine: 58,21%; slave: 21,49%; formate în românește din elemente latine: 2,11%; formate în românește din elemente slave: 0,14%; de origine necunoscută: 4,65%; „internaționale”: 5,85%; maghiare: 2,26%; autohtone (comune cu albaneza): 1,69%; grecești: 1,27%. Cuvintele de origine franceză, engleză, turcă și cele de origine onomatopeică sunt, în statistica alcătuită de Al. Graur, toate 1% (vezi Graur, *Încercare*, p. 59).
- [12] Este vorba de anul în care Sextil Pușcariu și-a scris lucrarea sa fundamentală, *Limba română. Privire generală*, publicată un an mai târziu. Desigur, anul 1939 ar putea fi, la fel de bine, 2011 sau oricare alt an din istoria limbii române, incluzând aici și proiecția ei în viitor.

Signle bibliografice

- Brâncuș, *Introducere* = Grigore Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române*, I, Editura Fundației România de Măine, București, 2002.
- Brâncuș, *Istoria* = Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, ediția a II-a, Editura Fundației România de Măine, București, 2004.
- Cazacu, Todoran, *Lexicul* = B. Cazacu și R. Todoran, *Lexicul dacoromân. Trăsături specifice și arii lexicale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965.
- Coșeriu, *Unitatea* = Eugenio Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în vol. colectiv *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995.
- Coteanu, *Structura* = I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (De la origini până la 1860)*, Editura Academiei, București, 1981.
- Densusianu, *ILR*, I = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, editată de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.

- Dimitrescu, *ILR* = Florica Dimitrescu et al., *Istoria limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Frâncu, *Geneza* = C. Frâncu, *Geneza limbii române și etnogeneza românilor*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 1999.
- Graur, *Încercare* = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Editura Academiei, București, 1954 (republicat sub titlul *Fondul principal al limbii române*, Editura Științifică, București, 1957).
- Hasdeu, *Istoria critică ILR*, II = B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. I, București, 1873.
= *Istoria limbii române*, vol. II, redactor responsabil Ion Coteanu, Editura Academiei, București, 1969.
- Ivănescu, *ILR* = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Junimea, Iași, 1980.
- Pușcariu, *LR* = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I *Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976.
- Rosetti, *ILR* = Al. Rosetti, *Istoria limbii române* (ediție definitivă), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Sala, *De la latină* = Marius Sala, *De la latină la română*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.